

MUMIR FERKO
GJAKIM PËR TË PAKTHYESHMEN
ROMAN

BOTIMET TOENA

MUMIR FERKO

GJAKIM PËR TË PAKTHYESHMEN

roman

BOTIMET TOENA

Tiranë, 2019

Botuese: Irena Toçi

Kryeredaktore: Sonila Kapo

Redaktore: Anrila Spahija

Korrektore: Edona Marku

Përkujdesja grafike dhe kopertina: Elsa Hajderaj

ISBN 978-9928-277-42-8

© Autori

Të gjitha të drejtat janë të rezervuara. Nuk lejohet shumëfishimi me asnjë lloj mjeti apo forme, as me fotokopje, pa lejen me shkrim të mbajtësit të copyright-it.

BOTIMET TOENA

Rr. "M. Gjollësja", K. Postare 1420, Tiranë

Tel.: + 355 4 22 40 116

Email: redaksia@toena.com.al

botimet.toena@gmail.com

www.toena.com.al

- Verdammt noch mal, Sell!¹ Kur do të mësosh më në fund të flasësh si duhet, i dashur? - i tha me përtesë Helga burrit të saj, duke i zgjatur këmbën tjetër. - Një jetë të tërë dhe nuk mësove që nuk mësove t'i thuash mirë fjalët! Pastaj i foli me një ton këshillues dhe qesëndisës njëkohësisht: - Nuk thuhet “die Zehe Fußes”, por “die Zehe des Fußes!”² Kupton, i dashur?

Ishte një muhabet i stërpërsëritur dhe Helga bëri sikur nuk deshi ta zgjasë më tej, ndaj e përfundoi me përtesë edhe më të madhe se e nisi:

- Kur do të hyjë kjo gjë në atë rradaken tënde? Ë? Dhe tani ma ngjish vetëm tabanin e këmbës, duke ma fërkuar lehtë-lehtë, sepse aty e ndiej lodhjen më tepër! Merr dhe një krem aty në dollapin e vogël të vitrinës!

Seli që mësuar me qortime të tilla tani e shtatëmbëdhjetë vjet dhe vazhdoi t'ia fërkonte pa krem tabanin e këmbës së shoqes, por këtë herë

¹ Ta marrë djalli!

² Gishtat e këmbës.

ndjeu nevojën ta kundërshtonte. Nuk qe i sigurt nëse nevoja i erdhi ngaqë qe mbushur kupa, apo ishin planet që kishte bluar në kokë kohët e fundit. Një valë e nxehtë, e nisur nga kraharori, po i ngjitej fytyrës, duke e skuqur të tërin. Iu duk se çasti kishte ardhur. Megjithatë, u përpoq të përmbahej.

- Po të qe punë e djallit, ai së pari do të kishte të bënte me ty, - i tha. - Ka kaç vite që jemi bashkë, siç e the edhe vetë, por ti nuk ma thua dot as emrin si duhet. Unë nuk jam Sell, Helga! Më lejo që sërish të prezantohem: Unë jam Naser Caka! Shkurt, Seli! Në rregull?

E shoqja u duk sikur nuk ua vari fjalëve të tij. Vazhdoi të rrinte përmbys, me këmbën e majtë pak të ngritur nga shtrati dhe të zbuluar deri në kofshë, duke pritur ngjeshjet e Selit.

- E si ta bluaj unë këtë emër barbar në gojën time?
- murmuriti pas pak nëpër dhëmbë, ose ashtu u duk, sepse gojën e kishte futur nën nënkresë. Seli u nxeh.

- Ashtu? Unë barbar? E po, kjo nuk durohet. E pse pra, ke jetuar gjithë këto vite dhe vazhdon të jetosh me mua? Të detyron kush? Ç'janë këto fjalë, Helga?
- e ngriti zërin ai, duke e ndërprerë masazhin.

E shoqja edhe më tej nuk e prishi terezinë, as që lëvizti nga vendi. Priti një copë herë në heshtje, pastaj ktheu kokën ngadalë, gjithnjë me përtesë.

- Vazhdo të ma ngjeshësh edhe pak tabanin, të lutem, pastaj na bëj nga një kafe, se të kam shpirt! Jam shumë, shumë e lodhur, Sell, - i foli me zë miklues e me naze, si t'i thoshte: "kot që po grindemi".

- Si? Do kafe nga një barbar? Barbarët të japin dru, të çirren e të bërtasin në fytyrë. Barbarët nuk dinë të masazhojnë e të ledhatojnë këmbë femrash.

Helga ia krisi një të qeshure të papritur. Me atë kënaqësinë që e shoqëronte rëndom në raste grindjesh të tilla, ku ajo ndihej superiore e pacenueshme, vazhdoi ta qesëndiste bashkëshortin e saj si pa të keq.

- Je pak i trashë, Sell i dashur! Por unë të kam pranuar të tillë, sepse je simpatik kështu si je. Ndryshe, nuk do të jetoja me ty, kupton? Seli zgurdulloi sytë.

- Ashtu, ë... dhe deshi t'i hakërrehej, por Helga ia vuri dorën përpara si “stop” dhe i foli qetë-qetë:

- Unë nuk thashë që ti je barbar, i dashur. Emri yt më tingëllon i tillë. Gjithmonë ashtu më ka tingëlluar, si i ardhur nga rëra e shkretëtirës. E, pra, më ke thënë që në vendin tënd nuk ka shkretëtirë, apo jo? Veçse... ti je më i mirë se emri që ke, ë? Dhe, kjo është kryesorja.

Seli bëri sikur u qetësua, por vazhdoi ta shikonte me inat të përmbajtur, duke u përpjekur të mësonte nëse Helga e kishte seriozisht, apo po e qesëndiste si rëndom, për shkak të gabimeve të tij gjuhësore.

- Ik e na bëj kafetë, mos më shiko si buf! - i tha e shoqja, kur e pa që Seli po rrinte si hu.

- Dëgjo, e dashur! - i foli qetë-qetë Seli, duke marrë pozën e njeriut të menduar, të cilit tashmë i ka ikur inati, edhe pse ende ziente përbrenda. - Të kam treguar shumë herë se ti nuk e di si është të jetosh në një vend të huaj, me ndjenjën se nuk flet mirë si

vendësit, nuk sillesh, nuk mendon, nuk ushqehesh dhe nuk ndihesh krejt si ata; ti nuk e merr me mend si është të jesh ndryshe, të jetosh me ndjenjën se je disi në radhën e dytë, pak si i përçmuar, madje edhe nga gruaja dhe fëmijët e tu. Dhe, për këtë arsye, të dukesh pak si i trashë, siç po thua ti... S’di si ta them, por të mos jesh kurrë plotësisht vetja, sepse nuk ke mundësi ta tregosh veten në dritën e vërtetë. Por ta dish se kështu nuk mundem më. Jam lodhur.

- Ik e bëj kafetë, Sell, të lutem! Na lodhe me këto filozofitë e tua! Je përtac, si ballkanasit e tu, ndaj dukesh ashtu, po ik për kafetë!

Në vend që ta përfillte të shoqen, si bënte rëndom, duke i dhënë fund bisedës me një pajtim të heshtur, por të papohuar, Seli u ul me vendosmëri në kanapenë përbri. Sërish po ndiente përbrenda një ndjenjë të njohur tani e shtatëmbëdhjetë vjet, por kësaj radhe më të fuqishme se kurrë.

- Jo, nuk bëj më kafe! Dhe nuk po bëj filozofi. Dua të sqaroj edhe një herë se nuk i duroj më qortimet e tua. Si nuk më kuptove një herë, Helga? Si nuk e kupton as ti as të tjerët që unë nuk bëhem dot gjerman? Sepse kam ardhur këtu i formuar nga vendi im, me tjetër gjuhë, me tjetër kulturë, me mentalitet...

- Me mentalitet Ballkani? Helga tashmë ishte ulur edhe ajo në kanapenë e saj. Ajo kishte marrë qëndrimin sikur thoshte: “Unë nuk desha grindje, por meqë dashke ti, na, pra!”. Ndaj e ashpërsoi gjuhën:

- E, ç'e do atë vend muti që pjell njerëz, të cilët nuk e mësojnë dot mirë një gjuhë të huaj? - pyeti pa e parë të shoqin. Seli u ngrit në këmbë, si ta kishte kafshuar gjarpri.

- Mos e shaj vendin tim! Këtë nuk e duroj! - iu hakërrye, duke i drejtuar gishtin. - Dhe, mos ma përmend Ballkanin. Unë jam nga Dardhishta. Ne jemi populli më i vjetër në Ballkan... bashkë me grekët. E di ti këtë?

Helga buzëqeshi me dëshpërim dhe u përplas në kanape, me një fytyrë si të thoshte: "shih budallain".

- Kot që nxelesh, Sell. Ju ballkanasit jeni që jeni pak të trashë. Dembelë, po se po. Këtë nuk e them vetëm unë. Veçse, ti je shumë i mirë, je i lezetshëm, je shpirt, - i tha me butësi. - Mos u nxe, i dashur!

Por Selit nuk po i zbriste zemërimi. Kishte duruar me vite, e kishte ndrydhur në vete ndjesinë e të përbuzurit, ndonëse nuk i qe shprehur hapur, por papritmas kishte shpërthyer këtë pasdite, pak pasi ishin kthyer nga puna.

- Jo, dua të nxehem! - vazhdoi me të njëjtin ton. - Dua t'u japim fund përçmimeve. Çuditem me ty, Helga. Ke jetuar shtatëmbëdhjetë vjet me një njeri, të cilin e përbuz për shkak të prejardhjes së tij dhe...

- Hej, ti je i ëmbël, zemër! Ta kam thënë njëqind herë. Më fal nëse të lëndova, por...

- Por ti e ndien atë që po e thua, apo jo?

Helga heshti e menduar. Duket se qe penduar që foli ashtu dhe vetëm bëri me dorë shenjën "lëre fare".

Mirëpo, Seli kishte marrë zjarr, edhe pse tani po fliste me një ton më të shtruar.

- Dëgjo! Unë jo se nuk kam mundur ta mësoj gjuhën, sjelljen dhe mentalitetin gjerman, por nuk kam qenë shumë i përkushtuar. E di pse? Helga i hapi sytë me qesëndi, sikur gjoja po priste një zbulim të jashtëzakonshëm nga goja e të shoqit.

- Sepse çdo ditë jam lutur dhe kam shpresuar që çasti i kthimit në vendin tim të jetë i afërt. Shumë i afërt. Dhe, tani, pas kaq kohësh, ajo ditë erdhi. Fjalët e fundit i tha me një ton, sikur po shkarkonte një barrë shumë të rëndë. Qesëndia në fytyrën e Helgës, u kthye në një lloj hutimi.

- Si? Ah, pa shih! - qe e vetmja shprehje që mundi të nxirrte nga goja, ndërsa po e shihte Selin me sy zhbirues.

- Mos u habit Helga! Ti e di që unë atje kam lënë prindërit, që tani nuk janë më, vendlindjen, shokët, miqtë, kam lënë fëmijërinë, rininë time dhe, mbi të gjitha, kam lënë një dashuri të madhe. Ta kam treguar qysh në fillim. Pse habitesh tani?

- Ç'do të thuash me këto fjalë, Sell?

Seli u duk sikur për një çast ra në mendime, por shpejt nisi të fliste me një qetësi dramatike:

- Nuk e kisha planifikuar të ta thosha sot, por ja që erdhi rasti dhe po ta them: ne nuk kemi të ardhme, Helga! Ti, edhe pas kaq vitesh, vazhdon të mos ndihesh mirë me mua; fëmijët gjithashtu. Ka raste kur turpërohen para shokëve që babai i tyre nuk është

vendës, por një i huaj, një ballkanas, nuk është njeri me status në këtë rreth. Ata më injorojnë më shumë se ti...

Seli, mbase, do t'ia kishte zbrazur gjithë ato që kishte ndier një kohë të gjatë, e sidomos viteve të fundit, mirëpo, sakaq, Helga u ngrit me rrëmbim dhe doli pa folur, duke e përplasur derën. Më kot e thirri në emër dhe e luti të qëndronte.

“Ah! Qe edhe një injorim i radhës!”, mendoi me vete Naser Caka. “Ka muej që du me i thanë se du me e përfundue ndjesinë e një të hueji, i cili në vend se me e jetue jetën, e zvarrit atë deri atë ditë, të cilën as ai nuk e di se kur, por asht i bindun se ka me ardhë patjetër, kur ka me iu kthye jetës së vërtetë, asaj jete të andrrueme gjatë, që iu ndërpre këtu e mbi shtatëmbëdhjetë vjet ma parë. Por as Helga, as Jurgeni e Klausi, nuk duen me ndëgjue nga ai vesh. Ata janë ba si të huej. As flasin, as rrinë me mue. Helga shtrihet pranë meje si pranë një cingu dhe flet vetëm kur ka ndonji nevojë. Kurse Jurgeni, pardje ma theu çiftelinë, sepse nuk i dhashë ma pare. Po shpenzon shumë. Tashma, jam i sigurt se po merr narkotikë. Ndryshe, çka kishin me iu dashtë gjithë ato pare? Pasi më shau me fjalë që nuk i thuhën një babai, u end nëpër dhomë tuj turfllue. Kur e pa që nuk e kisha ndër mend me lëshue pe, e rroku çiftelinë nga muri dhe u mat me më ra me te, por në çastin e fundit e përplasi për toke. Copat e drunit u shpërndanë me një krismë të thatë, kurse telat lëshuen ca tinguj vajtues.

‘Të dhjefsha këtë instrument primitiv!’, më tha, tuj e derdhë mllefin ndaj veglës, por inatin e kishte me mue dhe me lidhjen teme me çiftelinë. ‘Ç’ më duhet një mut babai që nuk është për asgjë?’, vazhdoi të çirrej. ‘Di vetëm t’i biesh këtij farë lesh instrumenti të shpifur, me ca melodi të zvergura e të trishtueshme, që na prishin nervat. Në djall me gjithë të!’, thirri si i çmendun dhe e flaku me tërbim bishtin e çiftelisë që i kishte ngelë në dorë, sa për pak nuk e theu pasqyrën te dera e dhomës. Pastaj doli me vrull. Unë u ngrita si i mpimë. Ishte hera e parë që biri im i madh, gati 16 vjeç, po sillej ashtu me mue, edhe pse njëfarë përçmimi kishte nisë me e shfaqë qysh para disa vitesh, qëkur nisën me i dalë qimet mbi buzën e sipërme. I mblodha copat e çiftelisë dhe si u ula në kanape, nisën me m’u dridhë njëherë duert, mandej krejt trupi. Mendja m’i përmblodhi në pamje të shpejta mbi shtatëmdhetë vitet e kalueme. Dhe, nuk u përmbajta ma. Ia shkrepaj një vaji, derisa u ngina. Kishin kalue vite e vite qi nuk kisha qajtë ashtu. Nganjherë më kishin rrjedhë lotët, sidomos kur e merrsha çiftelinë dhe i bijsha asaj valles së Beqir Prelezit, me të cilën në vitet ’70 hapej programi i mëngjesit i radios kombëtare të Dardhishtës. E kisha zotnue fort, të shkretën. Më bahej se në ata tinguj që rridhnin si gurgullimë lumi, përmbli dhej gjithë e kaluemja jeme, sidomos vitet e fëminisë. Në melodinë me ritëm të shpejtë, në gjithsej shtatë nota të plota, unë përfytyrojsha prindët, fushat, livadhet, gurrat me ujë të bardhë e të shkumëzue të

Rrahshtës, arat e malet e vendit tem, fëshfërimën e puhisë në dushqet e Zabelit të Madh, shihsha vargun e krushqve me flamur në krye, nuset e rreshtueme për ditën e grave, dhe, midis tyne, ftyrën e ndritshme të Hanës. Ajo rrinte në mes të nuseve, me rroba krejt të bardha, me një kunorë shkëlqyese argjendi në krye dhe disi ma e tërhequn se të tjerat, por herë e shihsha të merakosun, herë me atë rrezatimin në fytyrë, që dikur më jepte jetë e lumtuni. Vetëm unë e njihsha atë rrezatim. Kam mbi shtatëmbëdhjetë vjet pa e pa dhe mbi gjysmë viti pa komunikue me te, por besoj se ajo po më pret edhe ma, jo si një personazh i baladave tona popullore, por si Hana, si ajo Hana jeme e dikurshme...”

Seli u ngrit. Koka nisi t’i buçiste si daulle. Deshi t’i shkonte Helgës në dhomën e gjumit dhe t’ia thoshte edhe më troç ato që kishte ndër mend, por nuk qe i sigurt se ajo ishte e gatshme ta dëgjonte. Pastaj, përse ta acaronte më tej? Ajo mund ta fyente edhe më rëndë. Apo nuk e bëri pak më parë? Madje, në inat e sipër, mund t’i bënte edhe ndonjë proçkë tek autoritetet lokale. Herë pas here, kur grindeshin, siç ndodhi sot, ajo ia kujtonte faktin se ishte në dorën e saj t’ia hiqte statusin e qytetarit gjerman dhe ta degdiste në drej të mallkuar. Ndoshta kishin qenë vetëm kanosje, ndoshta jo. Kushedi.

Si u end disa çaste nëpër dhomë, sakaq doli me të shpejtë. Nuk dëshironte as ai të fliste me të në këto çaste. Megjithëse i lodhur nga puna, ndjeu një dëshirë

të dilte, të bridhte si i çmendur ngado qoftë, të merrte ajër, të freskohej, t'i kulloste sytë kot dhe pastaj të ulej diku dhe të mendonte, të mendonte i vetëm. Nuk e dinte as vetë se ku do të shkonte hëpërhë, as çfarë do të bënte, por këtu nuk i rrihej më. Le të zhdukej dikah për disa orë, për disa ditë, ose të ikte, të ikte përgjithmonë. Ndoshta kishte ardhur ai çasti. Atje, në Dardhishtën e tij, lufta kishte përfunduar dhe, sigurisht, kishte marrë fund koha e inspektor Lalës. Atje po fillonte një kohë e re.

Rrëmbeu pallton, futi këmbët në këpucë dhe doli.

Dita qe e kthjellët dhe ndonëse pasditja po kalonte, dielli ende i kryqëzonte rrezet me shkëlqim verbues nëpër pishat e parkut të madh. Të gjithë stolat qenë plot, ndaj Seli u ul në një bankinë betoni skaj shtegut qendror të parkut. Rrezet, pasi përthyheshin duke krijuar me mijëra xixa të arta nëpër kurorat e pishave të larta, binin vende-vende në mes të barit dhe hapësirave me lule shumëngjyrëshe. Pak më tej skuqte një hapësirë me trëndafila të kuq. Seli instinktivisht zgjati kokën. Fillimisht nuk e pati të qartë përse pati një ndjesi të njohur, por disi të mbuluar me një si shtresë pluhuri, si për diçka të mënjanuar për shumë vite në skajin e mbamendjes. Por shpejt i erdhi turp për veten dhe tundi kokën me mohim. Si qe e mundur vallë që në ngjyrën e kujtimit të tij për Hanën, të kishte rënë qoftë edhe një grimcë pluhuri? Ai i kishte blerë Helgës shumë herë trëndafila, sepse jeta e kishte bërë të vetën dhe ai jetonte në bashkëshortësi me të, por kurrë nuk i kishte blerë trëndafila të kuq. Ata mund të ishin të

çfarëdo ngjyre, por të kuq jo. Sepse, trëndafilat e kuq ai i ruante vetëm për Hanën. Kujtimi për të që gjithnjë i mbuluar me ngjyrën e kuqe të trëndafilave, madje vetë dashuria dhe imazhet e saj në mendjen e tij kishin pasur gjithnjë një sfond trëndafilash të kuq. Edhe pas shtatëmbëdhjetë vjetësh, Selit i kishte mbetur peng që nuk kishte arritur asnjëherë t'ia dhuronte Hanës atë tufë trëndafilash!

“Eh, drej kohe që ishte atëherë në Dardhishtë!”, tha me vete, duke u zhytur në kujtimet e rinisë së tij të më se shtatëmbëdhjetë viteve më parë. “Nuk të marrke malli me u ngritë në mëngjes, sepse nuk pritshe asnjë lajm të mirë. Gjithkrah kishte drujtje, dyshime, pasiguri, lajme dhune... Vetëm nana, disa shokë dhe Hana, sidomos Hana, ma ndriçon, si një dritëz e mekun, sfondin e errët të kujtimeve të asaj kohe.”

Ai u kujtua se, si student i pambaruar i letërsisë, pastaj si i strehuar politik në mërgim, disa herë kishte bërë përpjekje që t'i hidhte në letër mbresat nga përditshmëria e hidhur e vendlindjes. Madje kishte provuar që ndjenjat e asaj kohe t'i shprehte edhe në formë poezie. Pak kohë para se të merrte udhën e mërgimit, kishte shkruar në një fletore ca vargje, që i mbante mend fjalë për fjalë. Kurrë nuk i kishte shkruar ndër mend se ato vargje do të bëheshin pjesë e fatkeqësisë së tij.

*... Në Dardhishtë nata i ka shtrirë krahët,
vjeshhtë e vonë në shpirtra brymë të zezë ka derdhur,
ç'na i ka ngrirë gazin në bebëza,
as poetët nuk e quajnë më me emrin e lashtë,
Por Mozomazi i thonë.*

*Në Dardhishtë qentë kanë reshtur së lehuri,
futur janë nën hambarë e veç kuisin,
nga krismat e thekshme që shqyejnë terrin e natës,
e banorëve ua gërryejnë rropullitë,
e djemve e vashave ëndrrat dashurore ua çjerrin.*

Kohë më pas i ishte bërë e qartë se me këtë përpjekje për të hedhur në letër ndjesitë e tij të çastit, duke bërë prova për të vjershëruar, Seli, me dorën e vet, ia kishte shtruar vetes një rrugë me gjemba, drejt së cilës fati do ta shpinte vetëm pas ca muajsh. Ai nuk e kishte marrë vesh asnjëherë sesi kishte përfunduar kjo vjershë në duart e inspektorëve të sigurimit.

Pas shumë vitesh, kishte hedhur në letër edhe prova të tjera të ndjesisë së tij për Dardhishtën, me përmbajtje pak a shumë të ngjashme:

*... Blegërimat u janë ngrirë në buzë deleve,
nga ulërimat e ujqve, ditën e natën.*

*Edhe ne, si delet e urta,
Gjergjin tonë po presim,*

*jo të vijë nga legjendat,
me nëntë plagë hijeshue shtatin,
as me shtizë e topuz ngarkuar mbi kalë,
por këtë Gjergjin e ditëve tona,
me kollare e shall mëndafshi,
t'ia mësojë paqen bajlozit të zi.
Jo se dashuri kemi shtënë me ëndrrën,
por rrugë tjetër nuk po dimë...*

Selit ia prenë mendimet therjet e njohura të veshkës së majtë. Duket se kishte qëndruar më gjatë se ç'duhej ulur në beton. Ishin dhembje të njohura prej shtatëmbëdhjetë vjetësh, që kishin nisur në një skutë të errët të sigurimit të shtetit nga kërbaçi i policit, i cili shkarkonte mbi veshkat e tij mllefin e tërbuar ndaj të gjithë atyre të rinjve, që kishin guxuar të kontestonin normat e rendit socialist vetëqeverisës rreth barazisë kombëtare. Seli kurrë nuk e kishte kuptuar përse e kishin futur në atë radhë, pasi ai nuk ishte shquar për veprimtari të tillë. Edhe vetë asokohe ishte çuditur dhe e kishte vrarë shpesh mendjen sesi ishte e mundur që shokët e tij të rinisë Hajdini dhe Ibro, me të cilët ishte shoqëruar gjatë dhe kishin folur përditë për aktualitetin, po bënin burg të rëndë, por Selin as e kishin njoftuar, as e kishin ftuar asnjëherë të futej në organizatat e fshehta që shtronin kërkesa për të drejtat kombëtare. E pra, Selin e kishin torturuar njëlloj si gjithë të tjerët. Ndoshta edhe më shumë. “Ndoshta asht punë fati”,

mendonte shpesh. Ishte një fat asokohe që e ndanin të gjithë dardhishtasit.

Veshka e majtë i theri sërish, ndaj u ngrit. Eci disa hapa dhe iu afrua një hapësire në formë zemre me trëndafila të kuq. Matanë saj, një çift të rinjsh i ishin ngjitur njëri-tjetrit dhe po putheshin gjatë në buzë, por Seli ia nguli sytë sfondit të kuq të trëndafilave. Në atë vend kishte ardhur me dhjetëra herë gjatë verës, sepse fytyrën e Hanës gjithmonë kishte pëlqyer ta kujtonte mbi një sfond të kuq. Le që tani trëndafilat nuk ishin vetëm në mendjen e tij. Sot ajo fytyrë po i vizatohej edhe më e qartë dhe po i dyzohej me fletët që skuqnin të harlisura e të kapërthyera me njëra-tjetrën, si ata dashnorët që po putheshin matanë. Por, sakaq, diçka e sëmboi në zemër. Për herë të parë, pas kaq e kaq vitesh, fytyra e Hanës iu duk disi e tretur dhe pa atë shkëlqimin lumturues të syve të saj. Seli u trand. “Ky është një kumt!”, tha me vete. “Duhet të jetë një kumt. Ajo do të jetë mërzitur tashmë dhe, kushedi, ç’ka përjetuar... Dhe, nuk ka aspak faj. Mund të jetë lodhur e tretur... Apo... Ndoshta... Jo, jo. Hana nuk mundet...”

I dëboi mendimet e fundit ende pa u formësuar në ndërgjegjen e tij, u kthye me rrëmbim dhe u nis. Ai duhej të ngutej. Duhej të nisej. Madje të mos vonohej asnjë çast më shumë. Në vendin e tij askush nuk mund ta ndiqte më. Ai do të kthehej për ta nisur nga e para atë jetën e këputur dhunshëm këtu e mbi shtatëmbëdhjetë vjet më parë, si para asaj ditës së 31

marsit 1982... Ah, ajo ditë e mbrapshtë, që i dha jetës së tij një rrjedhë krejt të papritur! Dhe, ta mendosh se e gjitha kishte nisur nga rasti, ky “derr mbreti”, që, nganjëherë, e bënte të besonte se, ndoshta, ashtu qe e thënë të bëhej.

Edhe mëngjesin e 31 marsit 1982 Seli kishte brofur çartaqejf nga shtrati. Ashtu si shumë net të tjera, kishte parë atë ëndrrën e tij të shpifur, tek i zihej fryma në ca ngushtica prej shkëmbinjsh të murrme, në një peizazh si në kohët para dinozaurëve. Pasi djersinte për një kohë të gjatë nga përpjekjet për t'u çliruar disi, shkëmbinjte sakaq nisin të lëviznin ngathët, duke marrë forma si të ushtarëve me uniforma e helmata gri, që dukej sikur tundnin me mohim kokat e tyre të mëdha, për t'ia bërë me dije se nuk do t'ia hidhte aq lehtë. “Të kapëm!”, i thoshin ata me një gjuhë trupi, të cilën Seli e kuptonte disi. “Nuk ke shpëtim as ti, as fara juaj!”, i thoshin pa fjalë ato mumie që lëkundeshin ngadalë, a thua se lëviznin me gravitetin e Hënës. Më kot përpiquej Seli të mësonte prej tyre se ç'borxh u kishte vallë, që po e mundonin kaq shumë, duke u përpjekur vetëm me mendje t'u bënte dhjetëra pyetje, sepse goja nuk ia nxirrte dot, nga shtangimi i makthit. Ndërsa shkëmbinjte nuk lodheshin për t'i

kuptuar pyetjet e tij. Me ftohtësinë e indiferencës prej shkëmbi, ata vazhdonin ta shtypnin me peshën e tyre të rëndë edhe për një copë herë, sikur kjo të qe e drejta e tyre denbabaden, dhe, pa dyshim, do të vazhdonin ashtu derisa t'ia nxirrnin shpirtin, sikur Seli, një ditë prej ditësh, të mos ia kishte rrëfyer Hanës makthin e kohëve të fundit. Ajo, si zakonisht, e pa gjatë në sy, me shikimin që i jepte zgjidhjen e problemit.

“Unë mendova se ti e di tashma zgjidhjen”, i tha pa ia hequr sytë. “Sa herë ta kesh pisk me ata shkëmbinj, a ushtarë të mallkuem, më kujto mue!”, i kishte thënë, duke vazhduar ta shihte me ata sytë e mëdhenj, gjysmë të qeshur, të mbushur me magjinë e rrezatimit të çiltërsisë, që buronin prejhe e besim.

“Unë du me qenë me ty edhe në andrrat e bukura, por sidomos në makthe, ndryshe, nuk do të isha ajo që jam”, i kishte thënë ajo. Seli e kishte shikuar domethënshëm edhe për një grimë here, me atë mallin e njeriut që ndien përbrenda mbushullimin e dashurisë dhe vetëm kishte ulur kokën, i bindur, pa ndier nevojën të thoshte asnjë fjalë më shumë. Ai ishte aq i marrosur pas magjisë së saj, sa nuk kishte gjë për të cilën nuk do t'i besonte Hanës. Në një kohë kur ndrydhja ishte futur si ftohtësia e hirtë e vjeshtës së vonë në palcën e banorëve të Rrafshit të Dardhishtës, ishte vetëm Hana që e mbushte Selin me një ndjenjë vetëbesimi, sa i dukej sikur bota merrte të tjera ngjyra, kurse jeta kishte për të ndryshuar shpejt për mirë. Dhe, që nga ajo ditë, sa herë e zinte makthi i

shkëmbinjve, si nga një skaj i asgjësë i dilte Hana dhe ai arrinte ta këpuste ëndrrën në gjysmë. Brofte nga shtrati, i bërë qull nga djersët, merrte frymë thellë disa herë, për të zbrazur ankthin, i lumtur që e gjitha kishte qenë pak a shumë vetëm përsëritje e atyre ëndrrave që kishte parë aq shpesh, saqë nuk e mbante mend numrin e tyre. Madje, nganjëherë, që në fillim e dinte se shkëmbinjte, të cilët papritur bëheshin ushtarë të hirtë, ose diçka ngjashëm me ta, ishin tashmë të njohur, si ata të ëndrrës së mëparme, por nuk arrinte të zgjohej menjëherë.

“Zot, të qofsha falë!”, psherëtiu i lehtësuar, ashtu siç kishte psherëtirë tri net më parë. Beni, vëllai i vogël në shtratin përbri, gëlltiti një gulçimë që i ndërpreu gërhitjen dhe si u mblodh kruspull, u mblaçit me nge, pastaj papritmas hapi sytë dhe e pyeti përgjumshëm: “Hë, Naser, ç’pate? Flej, se nesër bahet vonë!”. Dhe, pa pritur përgjigjen, u kthye në krahun tjetër e nisi sërish të gërhiste si motosharrë.

“I lumi ky!”, mendoi Seli, duke kërkuar shkrepësen nëpër terr. “Sa mirë që nuk ia zanë frymën ushtarët e gurtë, por bajamet e pezmatueme!”

Ora e murit shënonte 5:09 minuta, por ende nuk po zbardhte dita e re e fundit të marsit. “Çka po ndodh kështu, o Zot?”, tha me vete dhe u ngrit për të parë nga dritarja. Kërkëllima e kanatit të dritares së vjetër, e shoqëruar nga një shkulum i ftohtë që ia drithëroi trupin, e bindi përfundimisht se tashmë nuk qe në ëndërr. Asnjë shpirt nuk pipëtinte në terrin që ende

qëndronte i shtrirë tej e tej në hapësirën e oborrit. Dy mullarët e barit, matanë kumbullës së madhe, dukeshin të zinj si përbindësja. “Paska mjegull”, tha me vete Seli, duke mbyllur dritaren. U kthye në shtrat dhe e mbuloi kokën me jorgan për t’u mbrojtur nga i vëllai që e kishte shtuar gërhitjen, kësaj here me ndërprerje, sikur po jepte shpirt. Por nuk deshë të flinte më, sepse ishte i sigurt që aty, prapa kapakëve të syve, fshiheshin ata shkëmbinj të mallkuar.

Pasi u rrotullua për një kohë të gjatë, pa guxuar ta ndjellë gjumin, u ngrit dhe doli, pa ngrënë asgjë, sepse duhej të mbërrinte në kryeqytet para orës 10:00. Ishte dita e fundit për paraqitjen e provimeve për afatin e prillit. Kishte për të ecur së paku gjysmë ore më këmbë deri te stacioni i autobusit në fshat, pastaj në qytet të merrte autobusin tjetër. E ëma, Sadija, e thirri nga dritarja e kuzhinës, kur ai po mbyllte derën e oborrit. “Shihemi ma vonë, nanë!”, i tha, duke i dhënë një të puthur me dorë. Por ajo këmbënguli që t’i jepte së paku disa simite të vogla me reçel kumbullash, që i kishte gatuar enkas për të natën vonë dhe shishen e vogël me ujë.

Tashmë dita kishte zbardhur, por mjegulla ia kishte marrë me nge, duke i dhënë atij mëngjesi një pamje si në filmat triller. Se ç’kishte njëfarë misteri mëngjesi me mjegull. Gjithçka dukej disi si e ëndërrt. Shkurret ndanë rrugës së lagësht pikonin vesën e mëngjesit, sikur lotonin nga vuajtja për rrezet e diellit, që ende po mbaheshin peng nga mjegulla e dendur. Seli

ngriti jakën e palltos ngjyrë ulliri, të një modeli gjysmushtarak, që ishte përhapur ndër të rinjtë që para një viti, a thua se që një parandjenjë e militarizimit të jetës. Në mendjen ende të pakthjelluar mirë, turbull-turbull, si një re që ia rëndonte kokën, flinte ajo pamja e njohur e ëndrrës, por ai deshi ta flakte tutje sa më parë. Në vend të saj u përpoq të kujtonte shikimin e Hanës. Kurrë në jetën e tij njëzetedyvjeçare, nga askush tjetër nuk kishte marrë aso shikimesh. Edhe e ëma e shikonte shpesh me ca sy që shprehnin ëmbëlsi, dashuri e mirëkuptim, të përzier me një dozë druajtjeje, brengje e dhembshurie, por sytë e Hanës ishin ndryshe: i jepnin kuptim gjithçkaje, i ngulitnin përshtypjen sikur ajo kishte qenë me të që nga barku i nënës; e bënin të prehej në një paqe plot shpresë e besim; i jepnin zemër ta shikonte drejt në sy atë jetë që po përkeqësohej dita-ditës. I dukej se atë shikim nuk e kishte askush tjetër në botë. Nganjëherë besonte se e kishte nga dashuria. Ai po dashuronte për herë të parë me të vërtetë. Edhe sot, tek e mendoi Hanën, ndërgjegjja po i mbushej me një dritë të bardhë, duke ia davaritur mugëtirën e mjegullës së lagësht e të ftohtë.

Dhe ja, mjegulla vërtet po davaritej. Ndonjë rreze e dobët, që depërtonte disi mundimshëm, po përthyej në majat e drurëve, përskaj Zabelit të Madh. Seli ndjeu të ishte djersitur nga ecja e shpejtë, për të kapur autobusin e parë dhe zbërtheu pallton, por e mbërtheu sërish, pasi e ndjeu që fresku i mëngjesit

po e shponte në lëkurën e djersitur. Ishte një kohë kur nuk dije si të visheshe. Jo se Seli kishte kushedi se çfarë zgjedhjeje, por sidoqoftë... Mëngjeset bënin të ftohta, kurse dita të bënte të zhvisheshe në këmishë, duke të detyruar ta mbaje tërë kohën pallton në krah. Sidomos në autobus, kur përziheshin dhjetëra erëra djerse, të bënin t'i zije hundët me dorë, ndaj Seli e vishte pallton, duke e duruar zagushinë. Së paku ai të mos i bezdiste të tjerët.

Dushqet dhe drizat ende po pikonin bulëzat e lagështisë, por dielli tashmë përshkëndiste gjithë majat e drurëve, duke dëbuar valët e fundit të mjegullës. Seli pa orën e dorës dhe shpejtoi hapin. Kishte edhe 15 minuta kohë, por më mirë ta priste ai autobusin, se të vonohej. Shofer Ibrahimimi nuk të priste as dhjetë sekonda. “Nuk e pres bythën e gjithkujt”, thoshte. “Aq ma tepër juve të rinjve, që jeni ba si dembelët e Stambollit. A nuk po e shihni se çfarë kohe ka ardhë? Shkau po na shkelë në fyt, kurse ju po zgërlaqeni si buajt e molisun nga vapa. S’kemi kohë me fjetë ma, jo!”, e përfundonte fjalimin e tij patriotik, pa iu drejtuar askujt dhe e niste autobusin duke i dhënë shumë gaz, për të shprehur, në mënyrën e tij, mosdurimin për vonestarët. E, po, ndoshta ka të drejtë, kishte menduar Seli. Vërtet nuk ishte kohë gjumi. Prej më se një viti në Dardhishtë kishte nisur një kohë ankthi. Qindra njerëz dergjeshin burgjeve, qindra të tjerë ndiqeshin, torturoheshin barbarisht çdo ditë nga skuadronet e ndëshkimit, pasi kishin guxuar

të shprehnin hapur kërkesat për më shumë të drejta kombëtare, duke demonstruar në rrugë. Të tjerët përgjoheshin me dyshimin se një ditë edhe ata mund t'i shprehnin po ato kërkesa, ose ngaqë në zemrat dhe mendjet e tyre mund të kishin ndryrë ide të ngjashme. Parulla “D. R.” (Dardhishta Republikë), po mbinin kudo, në rrugë, në muret e oborreve dhe të ndërtesave publike; fëmijët i shkruanin me shkumësat e vjedhur në shkollë; madje këto shkronja tashmë të famshme nistore, po gdhendeshin edhe në drurët skaj rrugëve.

Selit iu kujtua profesor Ganiu, i cili pak ditë më parë në një leksion, tema e të cilit nuk kishte ndonjë lidhje me aktualitetin, u kishte thënë studentëve se vendi ynë po kalonte nëpër një fazë historike, që nuk do të harrohet kurrë. Studentët kishin mbetur të habitur, meqë një mësimdhënës po u fliste kaq hapur. “Shtypja shekullore ndaj nesh po arrin kulmin. Po na vrasin e po na shkelin si skllëvër, vetëm se jemi dardhishtas, jemi popull rrënjës, sepse edhe ne duam të jemi si të tjerët, ngase po kërkojmë të drejtat tona. Vendi ynë është shndërruar në një burg të madh. E tërë Dardhishta po rënkon...”

Seli u shkund dhe mbajti vesh. Iu duk sikur vërtet dëgjoi një si rënkim. Në atë çast nuk qe i sigurt, nëse ideja e rënkimit u krijua në mendjen e tij nga reflektimi i kujtimit për fjalët që kishte thënë profesor Ganiu... Mirëpo, sa bëri edhe disa hapa, rënkimi u përsërit. Kësaj radhe pak më qartë, edhe pse ende krejt i dobët:

- Jao meni... Joooj! Oh, majko moja!¹ - dëgjoi, si në ëndërr, një zë të mekur.

Pa iu besuar ende veshëve, Seli ngadalësoi ecjen. Pa në drejtim nga vinte zëri, por kot. Asgjë nuk shihej. Heshtja mbizotëroi si më parë tejmbanë. Vetëm gjethet e dushqeve, ende të thara nga dimri, vazhdonin kullimin e vesës së ftohtë. “Se si jam ba kështu!”, mendoi me vete. “Makth në andërr, rënkime në zhgandërr. Siç e kam nisë, nuk ka me vonue shumë dhe kam me u ba si ai Lushi i marrë, që bredh tanë ditën e lume nëpër fshat, tu bërtitë me një za të çjerrë: ‘Ikni, shkijet! Ikni se kishin me na pre te tanëve! Kishin ardhë çetnikët me mjekra të zeza... veç po i mprehshin thikat! Kukuuuu për neeeeeee!’, thërret tuj i rrahë shuplakat e duerve dhe ia krisë vrapit, derisa lodhet, pastaj ndalet dhe sërish fillon nga e para!”

Seli deshi të shpejtonte hapin, por sërish e dëgjoi atë zërin e mekur ankues, edhe pse tani edhe më të dobët.

- Joj meni! Joj ljudi! Jaaaaoooo!

“O Zot! Çka po ndodhte kështu?!” Dikush vërtet ishte në telashe, po ankohej serbisht, madje në një zabel afër një fshati të banuar me shqiptarë!

Seli ndjeu daullen e zemrës në gjoks dhe rrzëzë veshëve, ndërsa po merrte frymë me ndërprerje. U gëlltit disa herë, derisa të vendoste ç’të bënte. Mund ta vazhdonte rrugën për të kapur autobusin dhe kështu

¹ Oh, nëna ime!

të shpëtonte humbjen e afatit të provimeve, si dhe nga ndonjë e papritur që mund t'i kushtonte shtrenjtë. Ai kishte dëgjuar vitin e fundit për plot inskenime. Tregohej se si serbët lokalë po i dëmtonin varrezat e veta, për t'i akuzuar shqiptarët se po u bëjnë trysni për t'u shpërngulur. Prandaj, tha me vete, ky që po rënkonte në serbisht, një mëngjes të hershëm, në një vend të shkretë, asgjë të mirë nuk mund të sillte. Dhe vazhdoi rrugën. Por sa bëri pesë-gjashtë hapa, u kthye. Nuk mundi ta linte të tretej në harresë atë rënkim të mbytur, që kërkonte ndihmën e tij. Ani se fliste në gjuhë të huaj. Kushedi? Ndoshta fati e paskësh përzgjedhur pikërisht atë, që një mëngjes të ftohtë fundmarsi, të ballafaqohej me një të papritur.

Pa e mposhtur dot turbullimin që po ia dridhte frymën, ndoqi drejtimin e zërit me veshë të ngritur e me dyshimin mos që ndonjë kurth, duke bërë gjithashtu kujdes të mos lagej nga dushqet. Bëri disa hapa ashtu si i mpirë, në majë të gishtave, duke shmangur degët e holla të drurëve, që nuk ishin më të lartë se dy bojë njeriu, por ende nuk po shihte asgjë. Vetëm kur rënkimi u përsërit edhe një herë, e kuptoi: në trupin e një druri të madh, që mbisundonte dushqet e tjera, pa një litar të trashë që e kishte qarkuar lisin disa herë në lartësinë më pak se një metër. Ai që rënkonte duhej të ishte i lidhur në anën e kundërt.

Në fillim ia pa vetëm supin e djathtë, të mbuluar nga flokët e gjatë e të dredhur, të ndotur me baltë, pastaj dalloi profilin e një njeriu të bëshëm, me vetulla

të kërlëshura, fytyrë të madhe e të ënjtur nga plagë të irnosura, ku ishin përzier balta dhe gjaku i mpiksuar. Xhaketa gjysmushtarake ishte shqyer në disa vende në trupin leshtor dhe ishte ngjyer po ashtu me baltë e gjak.

As kur ndjeu hapat e Selit, i lidhuri nuk lëvizi asnjë pjesë të trupit. E mbante kokën ulur dhe sytë gjysmë të mbyllur, ndoshta ngaqë nuk i hapte dot më shumë nga enjtja. Syrin e majtë e kishte krejt të nxirë dhe dukej sikur i kishte kulluar gjak. Ai vetëm vazhdoi të rënkonte, duke psherëtirë. Për disa çaste Seli e kundroi si i shastisur, duke u orvatur ta kuptonte se kush qe ky burrë i drobitur, që shquhej nga përmasat e trupit të stërmadh, por nuk po i binte në të. Iu afrua edhe më dhe, pasi e kundroi edhe pak, pa guxuar t'i afrohej më shumë se katër-pesë hapa, diç i rrapëlloi në mendje, kur i vuri re rripin krahaqafë, si të një ushtaraku dhe mjekrën e dendur, që i binte deri në gjoks. “Jo! Nuk është e mundur!”, tha me vete dhe u zbyth. “Shumadinac?”, pëshpëriti duke mos ia ndarë sytë e shastisur. Nuk qe i sigurt nëse e shqiptoi me zë këtë emër, apo vetëm e mendoi, por iu duk se i lidhuri, për herë të parë e hetoi praninë e tij dhe, madje, pohoi lehtë me kokë, pa e ngritur atë. “Jo, jo! Jam ëndërr!”, tha me vete Seli duke u zbythur edhe dy-tre hapa. “Kjo nuk është e mundur! Legjenda e tmerrit, që u kall frikën të rinjve, burrave e pleqve, e sidomos vajzave e nuseve, në një pjesë të mirë të Rrafshit të Dardhishtës, të jetë katandisur në këtë ditë?!”

- Shumadinac? - pyeti edhe një herë Seli, më shumë veten se të lidhurin. Tjetri sërish pohoi lehtë me kokë. Seli fryu bulçitë si rrëshiq, dhe i mbajti ashtu disa sekonda, pastaj lëshoi frymën, sikur me të po zbrazte tërë turbullirën e atij mëngjesi. Nuk e kishte idenë se çfarë duhej të bënte. Një valë e çuditshme, që nuk e kishte ndier kurrë, si ndjenjë çlirimi, nisi t'ia përshkojë tërë trupin, duke ia bërë faqet valë. "Hë... Hë, hë!", ia bëri me të qeshur. Pastaj, pak e nga pak, ia shkrepri një të qeshure të tillë, siç nuk i kujtohej ta kishte bërë prej kohësh. Ishte krejt në trans. Po ulërinte. Miti i zullumeve, që i torturonte edhe në ëndërr banorët e Rrafshit të Dardhishtës, ai që i hapnin rrugë nga frika ngado që kalonte, ndërsa në lokalet e qytetit askush nuk hynte ku rrinte ai me delinjtë e tij, ishte tani para këmbëve të Selit. Sa e sa të rinj ishin gjetur kanaleve, pasi ishin zhdukur për disa ditë; sa të tjerë i kishin mbijetuar një trajtimi të frikshëm, pasi ishin hedhur për të vdekur pas ndonjë shkurreje ndanë rrugës. Shumica nga këto bëma i përshkruheshin pikërisht këtij njeriu, që ishte dukur në këto anë këtu e shtatë-tetë muaj më parë. Thoshin se Shumadinaci qëndronte edhe pas asaj ngjarjes, për të cilën kishte shkruar edhe shtypi para dy javësh. Dy të rinj ende po kuroheshin nga plagët, pasi ishin kapur në mbrëmje në një rrugicë të qytetit, u ishte vënë nga një thes i zi në kokë dhe ishin dërguar në bodrumin e një ndërtese, ku i priste një ndejë e shthurur si ajo e sekteve satanike, ku ata kishin dëgjuar cakërrime

gotash me “živeli” dhe kishin klithur kur majat e thikave ishin ngulur herë pas here në trupat e tyre, sipas ritmit të një muzike të çuditshme. Pas një kohe, njerëz me shami në kokë, mjekra të gjata, me tatuazhe në krahë, që kundërmonin erë të rëndë, ua kishin hequr thasët e zinj nga koka dhe ua kishin lidhur sytë me shami të zeza. Në ato pak çaste, të rinjtë kishin arritur të shihnin praninë e gjashtë-shtatë burrave, midis tyre edhe Shumadinacin, të ulur në formë rrethore në ca ulëse pa shpina dhe me ca tryeza të vogla përpara, të mbushura me meze, shishe rakie dhe ca cigare të bëra me dorë që kundërmonin erë të rëndë, të cilat ata burrat i kishin detyruar t’i thithnin disa herë. Burrat me gjokse të zbuluara e të djersitura këpusnin qyfyre, gajaseshin së qeshuri, i shkelmonin të rrëmbyerit dhe shanin në kupë të qiellit. Ndonjëherë, ia merrnin në kor këngës “Ko to kaže, ko to laže, Srbija je mala”.¹ Të rrëmbyerit e kishin përshkruar atë natë si një kohë të ëndërrt, si një përgjumje të dhembshme që zgjatej e zgjatej pambarimisht, me gjak, djersë dhe erë mbytëse, në një zagushi që ta zinte frymën. Ata i kishin thënë shtypit se kishin qenë pjesë e një rituali të tmerrshëm, që kishte arritur kulmin kur në gjokse dhe në ballë, ua kishin skalitur me thika katër “S”-të e famshme, kuptimin e të cilave ata nuk e kishin ditur deri atë natë. Rrëmbyesit ua kishin shpjeguar, derisa ua skalisnin në trupa, duke qeshur e duke sharë. “Ja,

¹ Kush thotë, kush gënjen, që Serbia është e vogël?

t’i keni për kujtim sa të jetoni, meqë nënat tuaja dhe as mësuesit tuaj, nuk po ju mësojnë që ta doni e ta nderoni shtetin serb. Ua qifshim nënat, e motrat, e mësuesit, e të gjithë të gjallët e të vdekurit tuaj!”, u kishin thënë, duke bërë titur me zë të çjerrë dhe duke shpërthyer në gaz. Nuk dihej sa kishte zgjatur orgjia, pasi të rrëmbyerit kishin humbur ndjenjat nga dhembjet. Kur ishin përmendur, S. M.-ja dhe B. H.-ja, e kishin parë veten të mbytur në gjak e në baltë, skaj një rruge. Një kalimtar i kishte gjetur, i kishte ngarkuar në qerre dhe i kishte dërguar në shtëpitë e tyre, njoftonte gazeta. Dhe, fatin e këtyre dy fatkëqijve e kishin përjetuar edhe një duzinë të tjerësh, në versione pak a shumë të ngjashme.

Selit i hipi gjaku në kokë. Ndjeu se valë tërbimi po e përfshinin të tërin. Brofi drejt një shkopi të përgjakur bejsbolli, të cilin nuk e kishte vënë re deri atëherë. Dukej qartë se ky qe mjeti që e kishte bërë në atë ditë kreshnikun Shumadinac, siç e quanin të vetët. E rrëmbeu me vrull dhe nisi t’i afrohej ngadalë, i vendosur t’ia ndante kokën më dysh. Ky rast nuk do t’i afrohej kurrë më. Do t’i jepte fund ankthit të bashkëvendësve të tij një herë e mirë dhe këtë ata nuk do t’ia harronin kurrë. Mbase mund ta shpallnin hero në ndërgjegjen e tyre, ndërsa Seli, për herë të parë në jetën e tij, do të mund të bëhej dikushi. Dikushi që ka arritur ta heqë qafe mitin e terrorit dhe nuk do ta brente ndërgjegjja aspak; përkundrazi do të mburrej me faktin që vajzat dhe nuset e Rrafshit të Dardhishtës

nuk do të zgjoheshin më me frikën e ngacmimit të delinjve të kreshnikut Shumadinac, ndërsa të rinjve, së paku hëpërhë, nuk do t'u skaliteshin me thika në gjoks e në ballë katër "S"-të e emblemës serbe. Mandej, pse jo, mund t'i kushtohej edhe ndonjë këngë. E, pra, në këtë vend, ende nuk kishte nder më të madh, sesa të ta këndonin një këngë, si atij Selman Kadrisë, që kishte bërë një veprim të ngjashëm para më se 40 vjetësh. Ky vend ishte ndoshta ndër të rrallat troje, në mos trualli i fundit në rruzullin tokësor, ku rapsodët ende krijonin dhe këndonin nëpër dasma e ndeja këngë epike, me personazhe trima, që arrijnë ta vrasin armikun shumëfish më të fuqishëm.

Veçse, ai që po qëndronte tani i lidhur përpara Selit, gjysmë i vdekur nga rrahja, mbase edhe nga uria, nuk ishte as i tmerrshmi Miliq Kërstiq, as bajlozi i zi, i dalë nga deti, i asaj këngës epike legjendare. Ai tashmë ishte një i mjerë i mbaruar, vrasjen e të cilit rrallëkush do ta tumirte. Madje, ndokush edhe mund të neveritej nga ky veprim. "Të vras një kufomë? Po të kishte dashtë, do ta kishte vra ai që e ka sjellë në këtë gjendje", arsyetoi Seli. Ndaj e hodhi shkopin.

Por më shumë se hezitimi, Selin po e çudiste gjakftohtësia e të lidhurit. Ai vazhdoi ta mbante kokën ulur, pa dhënë asnjë shenjë reagimi, si të mos qe fare aty. Vetëm herë pas here, si në përgjumje, pohonte diçka me kokë, sikur pajtohej me fatin që e kishte pllakosur.

Seli e kapi për flokësh dhe ia ngriti kokën. E shikoi për një copë herë të gjatë, por as këtë radhë Shumadinaci nuk u përmend. Ende vazhdonte të nxirrte rënkime të mbytura, që dukej sikur dilnin nga humbëtitrat. Selin e tërboi kjo heshtje dhe ia shkundi aq fort kokën, sai lidhuri, më në fund, lëshoi një klithmë nga dhembjet.

- Ubij me! Molim te..., ubij me!¹ - po belbëzonte, duke mbajtur edhe më tej sytë përdhe. Seli u step. Priste t'i kërkohej ndihmë, por jo. Kjo krijesë e shpërfytyruar, që kishte mërdhirë nga të ftohtit e mëngjesit, krejt e dërrmuar nga plagët, prej të cilave nuk i dalloheshin mirë tiparet e fytyrës, po i lutej ta vriste.

- Të të vras, ë? - i tha me tërbim në serbisht, duke ia shkukur sërish flokët e baltosur. - Kaq të lehtë e do vdekjen ti, ë?! Ata, që ua skalite ato "S"-të e mutit në gjokse e në ballë, nuk i vrave, që t'ua përfundoje vuajtjet, por i le të gjallë që të vuanin gjithë jetën dhembjet dhe vrugat e thikës sate në trup, ë?! Ë?! Fol, qen bir qeni! - iu hakërrye duke turfulluar dhe u mat ta godiste me grusht, por krahu i hapur i mbeti i ndehur në erë, kur iu kujtua sërish se kishte përpara një të lidhur. Vetëm lëshoi një "ah!", që ta zbrazte tërbimin dhe në vend të kokës së të lidhurit, goditi shuplakën e vet me aq forcë, sa i dhambi.

¹ Më vrit, të lutem!

Shumadinaci nuk e prishi aspak terezinë. Me një qetësi të mpirë, mezi po i nxirrte fjalët. Tha se tashmë puna e tij kishte marrë fund dhe se nuk e donte më jetën, pasi e kishte lejuar veten të binte në atë gjendje.

- Nëse nuk më vret..., unë do vras veten! - tha. - Ta poshtërojnë kështu... kreshnikun Shmadinac? Jo, jo! Kjo nuk durohet! Këtu është fundi!

Seli iu ul përballë. Kishte nisur t'i binte tërbimi. Ende nuk dinte ç'të bënte. Qëndroi në heshtje për një kohë, duke e parë egërsisht. Pastaj u ngrit, iu soll dy herë rrotull dhe prapë iu ul përballë.

- Kush të bëri kështu?- e pyeti pa ia ndarë sytë. Shumadinaci nuk iu përgjigj menjëherë. Vazhdoi të rënkonte lehtë-lehtë, sikur përkundej në dhembjet e tij. Seli nisi të nxehej përsëri, pasi iu duk se i lidhuri po e injoronte. Kur i kishte humbur shpresat dhe bëri të ngrihej, pa e ditur ç'të bënte, Shumadinac papritur u përgjigj:

- Ai... Dardani..., kush tjetër... Joooj meni...! E kisha nënçmuar... Ah, sa do të doja të vdisja! - gulçoi dhe koka iu var mënjanë.

- Ia qifsha të shtatë nanat që nuk të paska vra! Plumbi dritë kish me iu ba. Nji mut si ti, nuk do ta qelbte ma këtë vend. Phu, nanën e mutit! - shfryu Seli, duke e goditur tokën me grusht.

Shumadinaci për herë të parë u duk sikur bëri përpjekje për të vënë buzën në gaz.

- Sviraj, sviraj! - tha me ironi. - Ko si ti, bre ðubretino?¹ Shumadinaci po e merrte veten dhe po përpiquej të ngrinte shikimin.

- Kam dëgjuar për mizoritë e tua, të kam parë me frikë prej së largu, si qindra dhe mijëra të tjerë që i tuten një kafshe të tërbuar, që i ndjek për t'i vrrarë dhe poshtëruar viktimat e veta, i foli serbisht.

Selit iu duk se zëri i ishte shpërfytyruar krejt dhe as vetë nuk po e njihte. I ishte holluar dhe kishte marrë ngjyrë metalike, nga tendosja.

- Dhe, tani që jemi vetëm unë dhe ti, a s'më thua, përse na merrje në qafë? Çka të motivon t'u skalisësh me thikë figura në trup djemve të rinj, t'i ndjekësh vajzat dhe nuset për t'i poshtëruar përpara burrave dhe të dashurve të tyre, t'i detyrosh kalimtarët të gëlltisnin krehër, brisqe, shkrepëse, a ç't'u qëllojë me vete? Ë? Ç'është ky banditizëm?

- Sepse... kjo është gjuha që e kuptoni ju. Pse, ti... nuk do ta bëje..., po të ishte në vendin tim?

- Pse do ta bëja? Përse do t'i terrorizoja banorët e shkretëtë natë e ditë, pa asnjë hak?

- Sepse... duket që ne jemi krijuar për ta ngrënë njëri-tjetrin... Ka njëqind vjet që po hahemi dhe... ju... sapo ju liruam pak... ngritët krye, nisët... të na dhunonit gratë tona, gjyshet..., të na shkatërronit varret tona... të na detyronit të shpërngulemi prej këtu...

¹ Kush je ti, plehrë?

Seli kërceu nga vendi dhe e kapi të lidhurin sërish për flokësh.

- Mjaft! Mjaft me gënjeshttrat e propagandës! Ju po përpiqeni ta përlligjini terrorin që po bëni! - i thirri mu në surrat dhe sërish ia shkundulloi kokën. Shumadinaci rënkoj me sa fuqi që pati nga dhimbja e plagëve.

- Më vrit, aman..., se nuk duroj dot më! - vazhdoi të lutej. - Një pleh i ndyrë... të më trajtojë kështu... mua, kreshnikun Shumadinac?! Oh, i ziu unë, ç'më gjeti! Jooooj!

Selin nisi ta përfshijë sërish një valë kënaqësie. Kishte përballë tij një krijesë, e cila deri dje kishte qenë burim i ankthit të tij dhe i qindra e mijëra të tjerëve. Por... ai tashmë qëndronte i mundur, i dorëzuar, i poshtëruar; një që po e kërkonte vdekjen, për t'u dhënë fund vuajtjeve. Merre me mend! Rasti e kishte sjellë që pikërisht ai, Seli, ta kishte në dorë fatin e këtij përbindëshi, e rrjedhimisht fatin e qindra bashkëvendësve të tij. I erdhi të sokëllinte me tërë gurmazin, ta godiste gjoksin si King Kongu, të ulërinte sa të ushtonin bjeshkët në horizontin e largët. Kurrë në jetë nuk kishte përjetuar çaste të tilla, çaste kaq triumfale. Një rast i tillë, nuk i vjen gjithkujt. Po çuditëj që fati e kishte zgjedhur pikërisht atë, por nuk ishte i sigurt nëse ky qe vërtet fat, apo ç'dreqin qe në të vërtetë.

Pasi fryu bulçitë dhe i mbajti ashtu gjatë, një gjest që e bënte kur ishte në mëdyshje, u shfry si një

rrëshiq, u ngrit befas dhe nisi ta zgjidhte të lidhurin! Shumadinaci nuk foli. Vetëm u zgërdhi pak, me mosbesim, siç dinë të zgërdhien kriminelët me viktimën. Dukej qartë që po çuditej. Kur Seli ia hodhi litarin para këmbëve, Shumadinaci e pyeti:

- Ç'ke ndër mend të bësh?

- Unë nuk jam si ti. Nuk jam vrasës! - i tha me neveri. Pastaj nxori shishen me ujë, që i kishte dhënë e ëma dhe ia afroi në buzë. Shumadinaci në fillim e largoi kokën, por kur e kuptoi se ç'qe, e rrëmbeu shishen me të dy duart dhe e piu deri në fund, pastaj dihati për një copë herë të gjatë. Gjoksi leshtor i ngrihej e i ulej ritmikisht. Më në fund, e pa Selin drejt në sy.

- Meqë nuk më vrave..., më ndihmo të ngrihem! - i tha.

- Jo, nuk të ndihmoj dot më shumë! Ja, po të jap edhe këtë simite. Vetëm kaq mund të bëj, - dhe ia hodhi para këmbëve. - Nëna e kishte gatuar për mua, - i tha dhe u ngrit shpejt, sepse iu duk sikur po e tepronte me mirësi. Ktheu kurrizin dhe u nis me hapa të shpejtë.

Ishte krejt i tronditur, por vala e kënaqësisë edhe më tej po ia nxehte tërë trupin. Ajo që deri dje dukej e paimagjinueshme, tashmë kishte ndodhur. Miti kishte rënë, ishte bërë copë e thërrime para këmbëve të tij. Vërtet që nuk ishte meritë e Selit, por ky rast tregonte se asgjë nuk ishte e pamundur, apo jo? Mund të vinte një kohë që do të merrnin fund ato ëndrra, që e shtypnin përnatë, dhe të davariteshin ato re të hirta

që po ua errnin ditët dardhishtasve. Atëherë Seli dhe Hana do të mund ta ndërtonin një fole vetëm për vete dhe ta fillonin jetën ashtu si do të dinin vetëm ata. Do të ishte një jetë krejt tjetër... Kjo ishte e tërë ëndrra e tij.

- O Zot! - thirri me zë. Një valë e re kënaqësie iu nis nga gjoksi dhe iu shpërnda në tërë trupin. Seli shpejtoi hapat, duke u përpjekur ta përmbante ngazëllimin.

Afër stacionit të autobusit, Seli pa një grup policësh me këmisha antiplumb dhe helmata të hekurta që shikonin me mosbesim kalimtarët, por nuk i kontrollonin si rëndom. I pa me bisht të syrit dhe pa asnjë përshtypje. Ai e kishte mendjen gjetiu. Ndjesia e vetme gjatë gjithë rrugës, pastaj edhe pasi hipi në autobus, ishte dëshira e papërmbajtur për ta ndarë me dikë atë ekstazë të papërsëritshme, që ia kishte pushtuar tërë qenien që prej gati një ore. Qe një ndjenjë e tillë, gjysmën e së cilës e kishte përjetuar vetëm kur ishte me Hanën, kurse atë mëngjes, papritmas, e kishte të tërën: gjysmën e lirisë dhe gjysmën e dashurisë. E, ç'mund të donte një i ri i kohës së tij më shumë se kaq? Liri dhe dashuri. Kjo ishte jeta. Dhe në mendje sërish i erdhi një trëndafil i kuq, si çdo herë kur e kujtonte Hanën. Kurrë nuk kishte arritur ta kuptonte saktë përse fytyra e saj në mendjen e tij, përherë shoqërohej me një ose me një tufë trëndafilash të kuq. Nuk ishte ndikim i aromës së

Hanës, sepse aroma e flokëve dhe kurmit të saj nuk krahasohej me asnjë aromë lulesh. Ajo e dehte deri në ekstazë. Më shumë kishte të ngjarë të qe ndikimi i ndonjë imazhi reklame në faqen e ndonjë kutie ëmbëlsirash, me fytyrën e një femre si të Hanës, të shoqëruar me trëndafila të kuq përreth.

Atë mëngjes Seli befas u çudit sesi nuk kishte ndodhur asnjëherë që të dashurës së tij t'i blinte trëndafila. Në fshatin as në qytetin e tij, nuk kishte shitore lulesh, por në kryeqytet po. Ndaj, sot nuk do ta humbte këtë rast, sepse ishte i bindur se do ta takonte Hanën. Edhe po të mos e gjente në fakultet, do ta kërkonte ku të ishte; do t'i shkonte edhe në shtëpi, sepse për Selin sot ishte një ditë e madhe. O sot, o kurrë. Nuk kishte më Shumadinac që t'ua prishte ditën dardhishtasve me praninë, apo vetëm me mendimin për të. E pra, ai për muaj të tërë u kishte hyrë dardhishtave në ndeja, në bisedat e përditshme, madje edhe në ëndrra. “Shumadinac i kishte rrëmbyer dy vajza dhe një nuse të Miradisë dhe i kishte dërguar në Shumadi, dhuratë për shokët e tij!” “Shumadinaci kishte sjellë një kamion me kallashnikovë dhe ua kishte shpërndarë dje bashkëkombasve të një lagjeje të qytetit. Merrini, se do t'ju duhen së shpejti, u paskësh thanë!”, pëshpëritnin banorët e Rrahishtës. Për të flitej kudo si për një murtajë, e cila herët a vonë do t'i përfshinte të gjithë në kthetrat e veta.

“Ah, Dardan Dardhishta!”, tha me vete. “Kësaj radhe, të lumtë dora!”, e uroi për herë të parë njeriun

që e njihte prej vitesh. E njihnin edhe shumë të tjerë në Dardhishtë për bëmat e tij. Por Seli kurrë nuk kishte pasur simpati për këtë mujshar. E njihte që nga shkolla e mesme, por nuk e pëlqente karakterin dhe temperamentin e tij: impulsiv, i dhunshëm, por me një kujdes të theksuar fisniku për të mbrojtur të dobëtit, i cili Selit i dukej i shtirur e mashtrues. Prapa pamjes engjëllore që joshte vashat e njoma deri në vetëvrasje, Seli kishte bindjen se fshihej një kafshë epshore, e cila, qysh gjatë shkollës së mesme, ishte gati të të vriste po t'ia cenoje territorin e ndikimit që shtrihej deri aty ku të gjithë adoleshentët, por edhe të rriturit, e kishin pranuar hijen e autoritetit të tij. Seli kishte parë disa herë duelet e bandës së Dardanit me bandat rivale, ndonjëherë edhe në oborrin e shkollës, ku ai gjithnjë dilte fitues, me shkathtësinë e tij të jashtëzakonshme dhe me mjeshtërinë e sporteve luftarake.

Brenda pak vitesh, duke e kaluar një pjesë të kohës nëpër burgje, e tjetrën kudo, ai ishte bërë legjenda e njeriut mujshar e autoritar “që mos ta preftë udhën!”, duke neutralizuar grupet e të rinjve problematikë, por kishte arritur të fitonte popullaritet e simpati, gjoja si mbrojtës i femrave dhe i të rinjve të varfër e të urtë. Jo pak të rinj, e sidomos të reja, e adhuronin, madje ishin në gjendje të prisnin venat për të, si për një hero.

“Këtë herë të lumtë dora!”, tha me vete për herë të dytë Seli, duke sjellë ndër mend se si Dardani e kishte ftuar disa herë t’i bashkohej grupit të tij. “Eja me mue nëse don respekt, femra dhe pushtet!”, i kishte thënë.

Por Seli asnjëherë nuk kishte ndër nevojë për një tip si Dardani, kur asgjë nuk kishin të përbashkët. As nuk e kuptonte përse ai bandit gjithnjë kishte pasur njëfarë simpatie për të. Ndoshta ngaqë e kishte llogaritur si një qengj që duhej ta fuste në tufën e mbrojtur, një tipar që, sipas disave, shkëlqente në figurën e errët të tij. Megjithatë, Dardan Dardhishta nuk ishte heroi i Selit. Ai nuk i donte heronjtë e tillë, që e arrijnë famën duke mbjellë frikë te një pjesë dhe simpati të përzier me frikë, te të tjerët, duke i detyruar të ndihen të mbrojtur nga dalzotës si ai. Seli kishte të tjera ideale për heronjtë.

Mirëpo, vitin e fundit, nami i Dardan Dardhishtës po shkërmoqej dita-ditës. Flitej se sigurimi i shtetit dhe skuadronet e ndëshkimit, që po zbatonin masa të jashtëzakonshme shtetdrethimi, për të shtypur trazirat e dardhishtasve, e kishin ftuar për bashkëpunim, por askush nuk e dinte sesi kishin përfunduar bisedat. Disa thoshin se i ishin premtuar shuma të mëdha, disa flisnin për pozita të rëndësishme, kurse të tjerët kishin thënë se Dardani kishte marrë premtime se nuk do të ndiqej nga pushteti, pavarësisht bëmave, me kusht që herë pas here të shihej me inspektorët e sigurimit. Kur Shumadinaci dhe delinjtë e tij ishin shfaqur në këto anë, Dardan Dardhishta sikur ishte zhdukur. Dikush kishte thënë se e kishin arrestuar dhe burgosur për disa krime ku besohej të kishte dorë, disa pëshpëritnin se ai ishte fshehur nga frika e skuadroneve ndëshkimore, e sidomos nga hija e frikshme e kreshnikut

Shumadinac. Por një pjesë e të rinjve dhe të rejave, posaçërisht ata që ishin pjesë e tufës, ose e besonin mitin e tij, shpresonin se ai qëndronte diku, ku nuk e dinte askush, duke u përgatitur për hakmarrje. Do të dilte një ditë si kreshnik nga aty ku ishte strehuar, ngjashëm me ata të këngëve të moçme epike dhe do ta shpëtonte këtë popull të sflitur nga mujsia, siç kishte bërë dikur qëmoti ai Gjergji i baladës së stërlashtë, besonin të rinjtë.

Seli kishte qeshur me vete kur kishte dëgjuar broçkulla të tilla naive. Sepse, e dinte që kreshniku Shumadinac, bashkë me delinjtë e tij, nuk ishte vetëm, as kishte ardhur në Dardhishtë i shtyrë nga ndonjë ndjenjë atdhetarie. Seli besonte se Shumadinaci dhe të tijtë kishin ardhur, ose ishin sjellë këtu, për të kryer punët e pista, që shteti i tij ende hezitonte t'i bënte hapur.

Por ngjarja e sotme kishte për t'i zëvendësuar mitet. Miti për kreshnikun Shumadinac do të binte e do të bëhej copë-copë, kurse vendin e tij do ta zinte ai për Dardan Dardhishtën e pamposhtur. Pikërisht ashtu siç e priste fantazia e disa të rinjve.

- Hej, Sel! Çka je humbë kështu, mor djalë? I paske shpërnda delet me sabah! - i foli befas me një zë qesëndisës fqinji i tij Halil Caka, nga ulësja në krah. Sesi ishte ulur aty pa u vënë re.

Seli u hutua. Fqinji e kishte zënë të papërgatitur, ndaj herë shikonte atë, herë udhëtarët përpara, pa

nxjerrë asnjë fjalë. Deri ato çaste i kishte vluar një dëshirë e marrë për ta ndarë gëzimin me të tjerët, kurse tani nuk dinte nëse duhej t'ia thoshte apo jo fqinjit ngjarjen e madhe. Sesi ishte ky Halil Caka. Kishte njëfarë shikimi të pabesë, edhe pse nuk kishte dëgjuar ndonjë fjalë të keqe për të. Por nuk po përmbahej. Lëvizi duke iu afruar, kurse fqinji zgjati kokën me buzëqeshjen e atij që e ka detyruar tjetrin të flasë më në fund. Seli ia afroi gojën te veshi, por fjalët nuk po i dilnin. Fqinji ktheu kokën dy herë, me shprehjen në fytyrë sikur ta pyeste “do flasësh, apo jo?”, pastaj u bë serioz. Më në fund, Seli foli:

- Du me të tregue diçka, - tha dhe përsëri heshti.

- Po?

- Nuk ki me besue, - vazhdoi duke parë herë përpara, herë bashkëbiseduesin. Halil Caka e shihte tërë kureshtje. Seli, pasi u gëlltit nja dy herë, iu afrua edhe më te veshi.

- Shumadinaci... Të kujtohet? - foli me zë të ulët, por tërë emocion.

- Po?

- Nuk asht ma!

- Çka? Mos e paskan vra?- kërceu bashkëbiseduesi.

- Jo vra, por dërrmue n'dru.

- Ku? Si?

- Në Zabelin e Madh të fshatit tonë.

Halil Caka fillimisht shtrembëroi buzët i hutuar, pastaj buzëqeshi me ironi dhe e largoi kokën nga Seli.

- Shih, shih! Zhgandërr, a? - qesëndisi.

- Zhgandërr, zhgandërr, - iu përgjigj Seli me pëshpërimë.

- Paske pa andërr të bukur kojshi!

- Jo, e pashë me sytë e mi, të lidhun si qen, në trupin e një lisi të madh. E kishin vdekë n'dru.

Fqinji sakaq mori pamje serioze dhe hapi sytë. I bëri sërish shenjë Selit që ta afronte kokën, por vetëm po e shikonte, duke pritur vazhdimin e rrëfimit të tij me gojën hapur, por pa mundur të thoshte asnjë fjalë.

- Unë fola me te!

- Qysh?

- E zgjidha dhe i dhashë ushqim?

- Qysh?! Qysh?!

- Ashtu, pra. Ai ishte gati i vdekun.

Tjetri, më në fund, u duk sikur u shkund nga një mpirje dhe nisi t'i punonte mendja.

- Pse s'ia qive nanën me e vra atë mut? - pyeti.

- Ashtu mendova një herë, por thashë me vete se po të kishte dashtë, e kishte vra vetë Dardani.

- Dardani?

- Po, ai e kishte dërrmue dhe e kishte lanë të lidhun, ndoshta me vdekë vetë... ose prej urisë.

- Kurse ti e ushqeve?!

Seli rrudhi krahët. Halil Caka ishte turbulluar krejt. Mbushej me frymë sikur të kishte rendur kushedi sa dhe nuk dinte ç'të thoshte më. Herë shihte Selin, herë tundte kokën me mohim. Dukej se po tërbohej.

- Mut e paske ba! - u shkreh më në fund.

- Bash mut e paske ba! - përsëriti me zë, duke turfulluar. Dy-tre veta përpara tyre kthyen kokat.

Seli e pa me sy të turbullt. Sërish fryu bulçitë dhe i shfryu ngadalë, siç bënte në raste mëdyshjesh. E rikujtoi edhe një herë tërë ngjarjen e mëngjesit, për t'u siguruar sërish nëse kishte vepruar mirë që nuk kishte vrarë një njeri të dërrmuar e të lidhur, kushdo të ishte ai, qoftë edhe një kriminel. Nuk ishte krejt i sigurt, por ndoshta kështu do të bënte edhe po t'i përsëritej rasti. E dinte se do ta gjykonin, madje edhe mund ta mallkonin. Por ai thjesht ashtu e kishte ndier të nevojshme të sillej atë mëngjes.